

Ihtirikko.

1. JACOB FELLMANin lappalaisten mytologiaa käsittelevässä teoksessa, joka julkaistiin vasta vuonna 1906¹, on muudan alamuistutus, joka kuuluu:

Äpper motsvaras af hvad Finnarne i Vasa län kalla *Ihtirikko*. Sådana anses finnas bl.a. i Lappajärvi socken vid Multisilta nära kyrkan, på Sandbacken nära Söyrinki hemman i Tarvola by, nära Pellinen hemman i Purmojärvi by och på flere andra ställen. De vidskepliga höra dem än skrika der. Men på de orter i Lappmarken, der jag vistats, vet man om dem numera ej annat än namnet Äpper eller Epper.

Kuten tunnettua, Jacob Fellman siirtyi papiksi Lappajärvelle v. 1832, joten tiedot *ihtirikon* esiintymisestä perustuvat hänen omiin kuulemiinsa kertomuksiin. — Myöhempien aikojen muistiinpanot osoittavat, että Fellmanin käsitys tuon yliluonnollisen olennon esiintymisalueesta on oikea: se rajoittuu lähinnä Keski- ja Etelä-Pohjanmaan sekä Vaasan lääniin kuuluvan Keski-Suomen »mytologiseen faunaan». Olen tavannut erilaisia mainintoja siitä seuraavilta paikkakunnilta ja seuraavista kansanrunouskokoelmista:

e 1. Karstula. Kaarle Krohn 298 a. 1883. — 2—3. Karstula. Samuli Paulaharju 11425, 11434, 1929, 1928. — 4. Saarijärvi. Heikki Haavio 79. 1933. — k 5. Alahärmä < Kauhava. Samuli Paulaharju 14710. 1930. — 6. Alahärmä. Samuli Paulaharju 14711. 1930. — 7—10. Evijärvi. KRK. Matti

¹ JACOB FELLMAN Anteckningar under min vistelse i Lappmarken. Andra delen (Helsinki 1906), 189.

Järvinen 20—22. 1935. — 11. Evijärvi. SS. J. Loukola. 1928. — 12—13. Evijärvi. Matti Peltola 5, 36. 1935. — 13. Evijärvi. Matti Peltola 36. 1935. — 14. Evijärvi. SS. M. Purala. 1929. — 15. Kauhava. KRK. Ida Kankaanpää 6. 1936. — 16. Lappajärvi < Kauhava. SS. J. Loukola. 1928. — 17—19. Lappajärvi. SS. J. Loukola. 1928. — 20—21. Lappajärvi. SS. J. Ollila. 1928, 1929. — 22. Perho. SS. Tauno ja Väinö Laajala. 1931. — 23—25. Perho. Väinö Laajala 80—82. 1936. — 26. Perho. Väinö Laajala 144. 1936. — 27. Perho. SS. E. S. Linna. 1928. — 28—33. Perho. Samuli Paulaharju 11428—11433. 1928—29. — 34—35. Soini. Samuli Paulaharju 11426—11427. 1929. — 36—38. Toholampi. KT 178. Taavi Tullila 5, 25—26. 1938. — 39. Vimpeli. SS. Hannes Teppo 1930.

Fellmanin *ihtiriikko*-nimen ohella tavataan myös muita nimimuotoja: *ihtiriikko*, *ihtiriäkkoo*, *jihtiriikkoo*, *ihkiriikko*, *ilkiriikko*; *Ihtiriikko* -muoto on kuitenkin yleisin.

2. Ihtiriikko ilmestyy vaeltajalle tai vaeltajille metsässä (e 1, 3, k 14, 20, 21). Toholammelta muodatta hevosta noutavaa renkiä ihtiriikko säikäyttää Murhakorven laidassa metsässä (k 37). Saarijärvellä sanotaan, että ihkiriikko huutaa kaukana korvessa, mutta sen ääni kantautuu taloihin asti (e 4). Perhossa kulkijoita pelottelee Kalliokoskenkankaan ihtiriikko Ukskosken ja Kollokosken välillä olevalla kilometrin pituisella metsätai-paleella (k 22); Vimpelissa se esiintyy Maispäkinkankaalla, metsäisellä kankaalla lähellä Perhon rajaa (k 26); Perhossa niinikään Huuskon ja Haapataipaleen välillä (k 28, 30); ja Vimpelissa Hiekkaharjussa (k 39). Evijärvellä ovat Jokikylän nuoret kerran ulkoniityllä heinätoïssä, jolloin ihtiriikko alkaa pelotella heitä huudoillaan (k 8); samoin se useana iltana peräkkäin parkuu eräällä suolla (k 11). Karstulassa ilkirietta »jamaa ja räähky» Koivukosken luona Limakon kallion lähellä (e 3, k 29). Ihtiriekon äänen kuulevat Jylhän miehet Perhon Pirttikoskelta päin (k 32). Ihkiriikko räähky Karstulassa Järvenpään lähellä (e 2) ja Kauhavalla Pierlammien lähellä (k 5); sen ääni kuullaan Kauhavalla myös Kortesjärven takaa (k 5). Evijärveltä on tieto, jonka mukaan ihtiriikko huutaa itkuisella äänellä erään ladon katolta (e 13). — Niinkuin näimme, jo Jacob Fellman mainitsi, että ihtiriikkoja kuullaan Lappajärven pitäjässä Multisillan vieressä lähellä kirkkoa, hiekkamäellä ja lähellä Söyringin taloa Tarvolan kylässä sekä lähellä Pellisen taloa Pürmojärven kylässä.

Ihtiriikko esiintyy, mikäli siitä mainitaan, pimeän aikana: sen ääni kuullaan yöllä (k 12, 23, 36) tai illalla myöhään (k 34).

3. Ihtiriikko tulee toisinaan aivan ihmisen läheisyyteen. Niinpä se — kuten Perhossa kerrotaan — »ihan ääressä ja jalkojen edessä panee vaikka millä lailla» (k 28). Kauhavalla se tulee aivan korvan viereen räähky-mään (k 15). Mutta »ei niitä saa kiinni, ne menevät sen verran edellä aina»

(k 5). Se seuraa itsepäisesti ihmistä »näkyttömänä, mutta kovalla huutamalla» (k 7). Karstulassa kerrotaan:

Kuulu niinkun olisi huhuillu metästä. Minä sanon: »Tule pois, oletko eksynyt?» Se itki sitte. Minä sanon: »Tule pois, tule pois!» aina. Se rupesi kovempaan itkemään. Se tuli likelle tietä jo. Minä arvasin sitte, että se oli ihtiriekko (= lihallinen piru). No minä hyppäsin sitte ja minä sieppasin puukon tupesta. Se sitte kulkoo rinnalla vaan ja minä aina manasin välistä. No, sitte oli mutka tiessä ja sitte siinä oli musta koko, sitte siitä kuulu se ääni. Niin minä hyppäsin oikein hämmästyksissä siihen mustaan kokoon puukko kourassa. Sipasin sitte puukko kourassa ja se oli kuusen latva ja se katkesi poikki ja sitte se kuulu taas eempää. — Karstula. Kaarle Krohn 298 a. 1883.

Kauhavalla ihtiriekko seuraa tien vartta tyttöjen mukana (k 16). Toholammella kerrotaan: »Jos me ajoimme kovaa tai hiljaa, aina se oli yhtä lähellä» (k 38); »ääni kuului aina yhtä läheltä, vaikka kuinka kovaa rientäisi eteenpäin» (k 36). Karstulassa se seuraa kulkijoita milloin toisella, milloin toisella puolen tietä (k 3). Ja Lappajärvellä arvellaan, että kysymyksessä on lintu, koska »se nopeasti siirtyy paikasta toiseen» (k 18). Näissä tapauksissa ei siis ihtiriekosta tehdä näköhavaintoja; sen kulkusuunnasta tehdään johtopäätöksiä sen ääntelyn perusteella. Vain Evijärvellä ihtiriekko on »ympyriäinen kerä, josta kuuluu lapsen itkua ja valitusta»; se alkaa seurata matkamiehiä, jotka ajavat kovaa hevosella (k 12).

Lappajärvellä ihtiriekon sanotaan huutelevan yksillä paikoilla ennustan hukkumistapausta (k 17).

4. Ihtiriekon olemassaolo todetaan useimmiten sen äänestä. Miten affektipitoinen sen ääni on, sitä osoittaa sananparsi: »Huutaa kuin ihtiriäkkö». SAMULI PAULAHARJU kertoo Alahärmästä:

Sanotaan, että panee kuin ihtiriekko, kun nevala huutaa tai metsässä. Se on niinkuin joku peljätäs; pelätty sitä on. Kun me rääyimme ennen, niin äitee ja isä sanoivat: »Huutaa kun ihtiriäkkö.» Korttesjärvellä sanottiin, jossa minä olen syntynyt ja kasvanut.— Alahärmä. S. Paulaharju b) 14711. 1930. < Eveliina Saarela, 56 v.

Niinpä ihtiriekon ääntelyä kuvataankin usein verbillä huutaa (e 4, k 9, 17, 18). Se saattaa huutaa »itkuisella äänellä» (k 13). Mutta useimmin sen ääni muistuttaa itkua (k 5, 24, 37), lähemmin määriteltynä pikkulapsen itkua (e 3). Edelleen se voi parkua (k 11, 12, 14, 16), valittaa (k 10), valittaa ja itkeä (k 38), sanoa rumasti, voivottaa ja itkeä (k 34), kirkua ja parkua kauheasti (k 23), kiljua (k 32), ulvoa (k 28), ulvoa, riplattaa ja uikuttaa (k 31). Toisaalta ihtiriekon kuullaan nauravan (k 24), nauravan

ja itkevän (e 2, k 30), räkättävän (k 24), räakkyvän (e 2, 3, k 7, 15, 28, 29), parkuvan ja räakkyvän kauheasti ja ilkeästi (k 22). Joskus se marisee kuin kissanpoika (e 3). Toholammilla kerrotaan:

Oletteko kuulleet kerrottavan ihtiriekosta tai tapetusta ristimättömästä lapsesta: Se on kumma olio. Se kun liikkuu tuolla ulkona, peloittelee arkoja ihmisiä, se itkee, nauraa, laulaa, siunaa, kiroaa, puhuu monilla kielillä. Ääni kuuluu aina yhtä läheltä, vaikka kuinka kovaa rientäisi eteenpäin, ja aina sitten yösydännä. Se rupeaa kuulumaan niillä paikkeilla, missä hän on murhattu tai piiloitettu. Ei hän itke eikä iloitse päivällä. — Toholampi. KT. Taavi Tullila 5. 1938.

5. Joskus ihtiriekko yltyy matkimaan vaeltajaa; siten kerrotaan Karstulassa:

Ilkirietta voi matkia kaikki, mitä toinen edellä sanoo, jamata kaikki, mitä vain ihminen suullaan sanoo ja panee. — Koivukosken luona Limakon kallion lähellä ilkirietta rupesi jamaamaan, räakkyi pahasti. »Paappas noin», sanottiin, ja se jätkytteli aina. Pitkin matkaa se aina jätkytteli ja pysyi matkassa Möttöseen asti, milloin toisella, milloin toisella puolella tietä, ja sitten aina ohi Möttösen aina Sallauven järvelle asti. »Vieläkö ilkirietta on matkassa?» kysyttiin, ja se aina sanoi samoin. Viimein mies meni ja pauskasi vetelän sonnan sen silmille, ja se katosi. Ilkirietta on semmoinen metsässä oleva henki. Ei se näy koskaan. Se marisee kuin kissanpoika, se itkee kuin pikkulapsi. Kun puhuu jotakin, niin se matkii, mutta kun on vaiti, niin se ei puhu mitään. Se on metänhenki. — Karstula. Samuli Paulaharju 11434. 1928 < Jalmari Tamminen, 49-v.

Lyhemmin esitetään sama toteamus Perhossa, josta on pantu muistiin seuraava toisinto:

Olen Huuskon ja Haapataipaleen välillä kuullut sen (ihkiriekon). Ihan ääressä ja jalkojen edessä se pani vaikka millä lailla, ja matki meitä. Meiltä tuli manuita ja kaikkia, ja se kyllä matki kaikki. Eikä mitään näkynyt. Se seurasi meitä ainakin toista virstaa, melkein koko matka Huuskolta Haapataipaleeseen. Ja silloin oli iltahämärä. — Perho. Samuli Paulaharju 11428.1928. < Aleksi Kukkopuro, 68-v.

6. Ihtiriekko herättää kuulihoissaan ja näkijöissään kummastusta, epävarmuutta, jopa kauhua. »Se on niinkuin joku peljätes, pelätty sitä on», sanotaan Alahärmässä (k 6). Perhossa kerrotaan sen ominaisuuksiin kuuluvan »pelottelun» (k 22, 24), jolloin ihmistä alkaa »ihan hirvittää» (k 24). Toholammella ihtiriekko rupeaa itkemään puusta rengille, »josta renki säikähti, että tuli mykäksi». Toholammella kerrotaan myös, miten ihtiriekon nauraessa ja seuratessa miehiä toinen heistä

pelkäsi niin, että hämmästyksen vesihelmet valuivat pitkin kasvoja. Kauhulla riensimme eteenpäin kohti ihmisasuntoja. Tultuamme Kolanimiseen kylään olivat onneksi ihmiset ylhäällä. Veli riensi itkien tupaan, pyysi isännältä lupaa olla yötä talossa, johon isäntä vastasi myöntävästi. — Toholampi. KT. Taavi Tullila 26. 1938.

Pelottava ihtiriekko voidaan karkottaa kahdella tavalla: joko rukouksella, veisuulla tai käyttäytymällä sitä kohtaan raa'asti. Evijärvellä auttaa isämeidän tai Herran siunauksen lukeminen:

Erään kerran oli Jokikylän nuorisoa yötä ulkoniityllä heinätoïssâ. Siellä alkoi heitä ihtiriekko huutamisella pelottaa. Ääni alkoi kuulua ensin etäämpää ja tuli vähitellen aivan ladon seinän viereen ja huusi tai uikutti niin kovaa, ettei toisen puhetta kuullut, mutta mitään ei näkynyt. Vihdoin joku joukosta alkoi lukea sille isämeitäâ tai Herran siunausta, ja sillä saatiin se karkotetuksi. — Evijärvi. KKK. Matti Järvinen 20. 1935.

Evijärvellä kerrotaan myös ympyriäisen kerän muotoisesta ihtirikosta, joka karkottuu, kun matkamiehet alkavat veisata (k 12). Perhossa Kalliokosken kankaalla kummitteleva ihtiriekko vaikenee, kun pappi lukee hautausluvat:

Perhossa, joka silloin oli Vetelin kappelina, ei sillä kertaa ollut varsinaista pappismiestä, vaan kävi siellä emäseurakunnasta määräaïkana apulaïspappi papillisia toimituksia suorittamassa. Eräänä pimeänä syysunnuntai-iltana, kun hän kyytïpoikineen oli palaamassa Veteliin ja oli juuri ehtinyt Kalliokoskenkankaalle, alkoi metsästä kuulua kauhea lapsen parkuminen. Pappi oli käsenyt kyytïpojat seisattaa ja pidellä pelkäävää hevosta, itse hän oli kävellyt metsään ja lukenut siellä hautausluvat, jonka jälkeen oli rauhassa jatkettu matkaa. Sen jälkeen ei Kalliokoskenkankaan ihtiriekko ole kenellekään kummitellut. — Perho. SS. Tauno ja Väinö Laajala. 1931.

Toisaalta voidaan ihtiriekko karkottaa raa'alla puheella:

Jos yksinäistä kulkijaa alkoi ihkiriekko ahdistella ja pelotella, niin oli hyvä, jos tiesi sanoa: »Haista äitis verinen paita!» Useinkin, kun tämän sanoi, niin ihtirikon kummittelu lakkasi, mutta jos se sattui oikein ilkeää ja pahaa sorttia olemaan, niin se siitä vain yltyi; nauroi ja räkätti, itki ja parkui sekaisin vain, niin että ihan hirvitti. — Perho. Väinö Laajala 81. 1931. < Marjaana Lehtimäki, s. 1864.

Ja Karstulassa sanotaan, että jos sen päälle viskaa vetelää ihmislantaa, se katoaa (e 3).

7. Ihtiriekko on usein näkymätön, vain äänestään tunnettava olento. Kertojat, jotka ovat sen kokeneet, vakuuttavat siten, että »kukaan ei sano nähneensä sitä koskaan» (k 17, 18); »ei sitä näe, vaikka se korkealta se ääni kuuluu» (k 34); »mitään ei kerrota nähdyn» (k 22); »ei mitään näkynyt»

(k 28); »ei milloinkaan kummitellut näkyvällä sortilla, sen ääni vain kuulu» (k 25); »se räähky, mutta ei sitä näe» (e 2); »se seuraa ihmistä näkymätömänä» (k 7); »kuitenkaan emme pimeässä mitään nähneet» (k 38).

Kuitenkin väittävät eräät memoraattien kertojat myös nähneensä ihtirikon. Evijärvellä se on ympyriäinen kerä, josta kuuluu itkua ja valitusta (k 12); se voi muuttua ihmisen tai koiran muotoiseksi, kuten Lappajärvellä (k 20). Mutta eräissä toisunnoissa se on — samaan tapaan kuin satakuntalainen *liekkiö* — linnun hahmoinen:

Tämä sanotaan olevan lintu, sen vuoksi, että se nopeasti siirtyy paikasta toiseen. Sitä ei kukaan ole voinut sanoa, minkälainen lintu se olisi. — Lappajärvi. SS. J. Loukola. 1928.

Ihtirikko on musta lintu, joka ilmaantuu syntiä tehdessä metsässä, esim. ahkerille sunnuntaimetsästäjille tai sunnuntaipyydyistäjille. Se huutaa niin kamalasti, että lähtö tulee. — Lappajärvi. SS. Jalmari Ollila. 1928.

Ihkirikoksi sanottiin sellaista lintua, esim. huuhkajaa tai korppikotkaa, jotka eivät ole ihmisten ilmoilla, vaan huutavat kaukana korvessa ja ääni kuuluu kuitenkin taloihin asti. Kun lapsi itki kovasti, sanoivat he: »Niin se huutaa kuin ihkiriekko.» — Saarijärvi. Heikki Haavio 79. 1933. < Juho Koski, 58-v.

Lappajärvellä kerrotaan myös, että ihtirikon, suuren mustan linnun, suusta tulee lieska (k 20).

8. Ihtirikko on, kuten muistiinpanot selittävät, henki (k 33), metsän henki (e), paha henki (e 2), paholainen (k 33), paha aave (k 31). Mutta näiden epämääräisten ja ylimalkaisten käsitysten ohella on runsaammin sellaisia, jotka määrittelevät ihtirikon surmatuksi lapseksi (k 11—13), murhatuksi, kätketyksi lapseksi (k 29), surmatuksi, metsään viedyksi lapseksi (k 5), puun juurelle kätketyksi, tapetuksi lapseksi (e 2). Ja määritelmään tulee lisäpiirre, kun surmattua lasta vielä sanotaan äpäralapseksi, huorilapseksi (k 14, 16, 22, 23, 25, 28, 32) — määritelmä, joka onkin yleisin. Toholammella sanotaan, että ihtirikko on täysiaikainen lapsi, joka on murhattu ennen kastamista ja kannettu piiloon, ettei murhaaja joutuisi kiinni (k 38), ja tähän selitykseen onkin sisällytetty pääasia siitä yleisesti levinneestä käsityksestä, mikä kansan keskuudessa ihtirikosta on.

Evijärvellä tiedetään hieman enemmän: ihtirikot ovat pikkulasten sieluja, jotka räähkyvät surmapaikkojen lähistöllä niin kauan, kuin heillä olisi ollut elinaikaa maan päällä, ellei heitä olisi jo pienenä tapettu (k 7).

Muista poikkeava on evijärveläisen toisinnon väite, että ihtirikko olisi pirun ennen kastamista vaihtama lapsi, vaihdokas (k 10).

9. Useimmat niistä motiiveista, jotka edellä on esitetty, tavataan aivan samanlaisina myös toiseen suomalaiseen kummittelijaan, lähinnä

Satakunnassa tuttuun liekkiöön liittyneinä. Kuten liekkiö, ihtiriekko ilmestyy metsässä vaeltajalle pimeänä tai hämäränä aikana; liekkiö seuraa ihtiriekon lailla itsepäisesti vaeltajaa pysytellen tämän kohdalla; se huutaa — on olemassa sananparsi: »huutaa kuin liekkiö», aivan samoin kuin on toisaalta sananparsi: »huutaa kuin ihtiriäkkö»; molemmat matkivat ihmisen huutoa; molemmat voidaan karkottaa; kumpikin selitetään linnuksi ja toisaalta surmatuksi lapseksi.¹ Ei ole epäilystäkään siitä, että perinne on sama kummallakin taholla ja että eroavuus on vain nimessä. Käsitykseni mukaan se selitys, minkä olen antanut liekkiöstä — että siis eräät pimeän aikana metsässä lentelevät linnut kansan käsityksen mukaan ovat »liekkiöitä» — soveltuu myös ihtiriekon luonnolliseksi selitykseksi. Ihtiriekko- samoin kuin liekkiö-traditio on laajalti levinneen tradition haarautuma: omaisten huolenpitoa vaille jääneen surmatun lapsen sielu, joka ei ole — puutteellisesti varustettuna — voinut päästä tuonelaan, valittaa luonnotonta tilaansa eloonjääneille; se ilmestyy siinä hahmossa, mikä sielulla laajoilla alueilla maailmassa käsitetään olevan: lintuna. Ihtiriekko on siis hahmoltaan rinnastettavissa esimerkiksi egyptiläisten *ba* -sieluun tai kreikkalaisten *psykhe* -sieluun, jotka molemmat liihottelevat lintuna. Ehkäpä voidaan uumoilla jotakin sukulaisuutta siinäkin, että ihtiriekko seuraa vaeltajaa itsepäisesti, samoin kuin skandinaavien *fylgia*. Tällainen itsepäinen seuraaja on myös vogulien sieluolento *lana-kčrt*: joskus kuullaan metsässä jonkinlaista outoa vihellystä, joka seuraa aivan kulkijan vieressä, mutta viheltäjää ei näy. Samantapainen on vogulien *toβ, toββi, teβš* 'varjosielu', linnun muotoinen, ihmisen ulkopuolella asuva olento, joka viheltelee metsässä ja lentelee ihmisen ympärillä. »Jos olet minun *toβ*'ini, niin tule tänne! Jos olet toisen *toβ*, niin mene pois!» sille sanotaan.² Joka tapauksessa ihtiriekkoon — samoin kuin liekkiöön — liittyvissä traditiomotiiveissa sekä koko käsitteessä on paljon samaa ainesta kuin Skandinavian *gast, mörding, utböling* -traditiossa. Skandinaviassakin surmatun lapsen sielu kummittelee usein juuri linnun hahmoisena.

10. Se seikka, mikä ihtiriekko-traditiossa on mielenkiintoisinta, on olennon omituinen nimi, jolla näyttää olevan ikivanha sukupuu. Alkaakseni yhdyssanan jälkiosasta, *riekko* -sanasta, sillä on tietysti ensiksikin merkitys 'metsäkana'. Ruijalaisesta *äpäpään* liittyvästä traditiosta käy

¹ MARTTI HAAVIO Liekkiö. Sitzungsberichte der Finnischen Akademie der Wissenschaften 1946 (Helsinki 1947), 129—166.

² Artturi Kanniston luennot v. 1937. Onko pelkkä sattuma vai onko kysymys jostakin vanhasta traditiosta, että lukuisien suomalaisten memoraattien mukaan myös ihtiriekkoa ja liekkiötä on tapana puhutella?

ilmi, että tämä olento, joka niinikään on 'surmattu lapsi', ilmestyy useasti juuri riekon hahmoisena.¹ Olen selittänyt *liekkiö*-sanan alkumerkitykseksi 'vilkas, vikkelä, eloisa olento'; sanaa ei ole johdettava (tulen)liekki-käsitteestä — päinvastoin tulen liekki tai tulen liekkiö, kuten Agricola sanoo, on tulen palava, liikehtivä osa. Chr. Ganander puolestaan selittää, että *Rjekko* -sanalla on merkitys 'idem ac ripsa lijkunnostons, snabb, snäll, alacer, velox'. Deskriptiiviset sanat *liekkiö* ja *riekko* ovat siis merkitykseltään identtisiä. Uskomuksellinen *liekkiö* ja uskomuksellinen *ihtiriekko* ovat — kuten memoraatit ja tarinat kertovat — nopeasti paikasta paikkaan liikehtiviä, lenteleviä ja hypähteleviä, ihmistä seuraavia, usein linnun hahmoisia olentoja.

Sanakirjassaan CHR. GANANDER selittää myös *riekko* -sanan juuri 'liekkiöksi' (qvibusdam Austral. idem qvöd Liekkiö); samansuuntainen on se tieto, jonka Haapavedeltä on Sanakirjasäätiölle lähettänyt Aug. Karsikas: hänen mukaansa *riekko* on 'äpäpä', siis 'surmattu, avioton lapsi'.

11. Ihtiriekko -sanan alkuosa on erittäin mielenkiintoinen. On selvää, että *ihti* on *itse* -sanan murteinen muoto, ja tämä seikka aiheuttaa, että pohjalainen kummittelija saa laajan ja kunnia-arvoisan iäkkään taustan. Jo Heikki Paasonen huomautti siitä seikasta, että useissa — kaukaisissakin — sukukielissämme tavattavat *itse* -refleksiivipronominimme etymologiset vastineet monesti merkitsevät 'sielua' — tarkemmin sanottuna 'hahmoa, varjoa, varjosielua'!²

Vogulien *is, es* on 'elävän ihmisen ruumiinsisäinen »sielu«, joka poistuessaan aiheuttaa unettomuutta'; 'elävän ihmisen ruumiin ulkopuolella liikkuva haamu, joka näyttäytyy jollekulle ihmiselle; auringonpaisteessa näkyvä ihmisen varjo; ihmisen läpinäkyvä haamu, elävän ja kuolleenkin'; *iz* voi olla myös 'kuusijalkainen ketunnäköinen olento'. Ostjakkien *is, is* on mm. 'sielu, henki, jonkinlainen aineeton olento ihmisessä; henki, elämä (pääskysen näköinen, siivitetty, asuu ihmisessä)'. Ostjakin *isxor* lähtee ihmisestä hänen säikähtäessään ja saattaa saapua takaisin karpäsenä; se on 'haamu'; 'kuvahainen'; 'varjo, varjokuva' jne.³ UNO HARVA on teoksessaan »Suomalaisten muinaisusko» lausunut *itse* -sanan noista kaukaisista

¹ Mageröy, Kamöyvä. S. Paulaharju b) 15614. 1931. — Mageröy. S. Paulaharju 16 15615. 1931.

² HEIKKI PAASONEN Die ursprünglichen Seelenvorstellungen bei den finnisch-ugrischen Völkern und die Benennungen der Seele in ihren Sprachen. SUSA XXVI (1909), 6—8. Vrt. Y. H. TOIVONEN Sanat puhuvat (Porvoo 1944). 107—109.

³ ARTTURI KANNISTO luennoillaan 1937. — K. F. KARJALAINEN Ostjakisches Wörterbuch I, Helsinki 1948. Vrt. Y. H. TOIVONEN Sanat puhuvat, 107—108.

kielistä tuttuun sielumerkitykseen perustuen, että ihtiriekolla on aikoinaan ymmärretty ns. 'sielulintua'. Suullisesti professori Y. H. TOIVONEN on jo varhemmin minulle huomauttanut samasta seikasta. Suomalaisille uskonnollisille käsitteille on perin vaikeata löytää suoranaisia vastineita suomalais-ugrilaisesta menneisyydestä. 'Itse' -käsitteen yhteydessä voidaan kaikesta päättäen uumoilla tällaista suoranaista perintöä »ikiaiokojen taka», koska sekä Obin äärellä että Suomessa on säilynyt sama sana suunnilleen samassa uskomuksellisessa merkitystehtävässä. Alkuytimen ympärille on kummallakin taholla kerääntynyt uusia kerrostumia, ja useat ihtiriekoon liittyneet uskomukset ja tarinat ovat epäilemättä läntistä perua; ihtiriekko on erikoistunut merkitsemään surmatun lapsen linnunhahmoisena kummittelevaa sielua, kun taas obinugrilaisten *is* ym. on joko elävän tai kuolleen ihmisen varjo- tai hahmosielu yleensä, joskus linnunkaltainen sekäin.

12. Ruotsalainen uskontotieteilijä ERNST ARBMAN on osoittanut, että toisaalta kreikkalainen sana *thymos* ja muinaisskandinaavin *hugr*, joita kumpaakin käytetään 'sielun' merkityksessä, ovat lähemmin määrittelyissä sanoilla 'das Innere, das Selbst, das innere Selbst'.¹ FOLKE STRÖM sanoo, että *hugr* on 'minä-sielu' (*jag-själ*).² Ihmisen henkinen itseys — johon sisältyvät ajatus, tahto ja tunne —, sellainen henkisten kykyjen keskus, ihmisen sisäinen minä, juuri se on toisaalta *thymos*, toisaalta *hugr*. Näin esitetystä abstraktiselta vaikuttavasta määrittelystään huolimatta tällainen itse-sielu, minä-sielu on alunperin hyvinkin materiaallinen; se voi vaellella vapaasti havaittavana, hahmokkaana olentona, useinkin eläimen kaltaisena, esim. lintuna kuten Odinin *Huginn*. Kun ihminen pyörtymiskohtauksen jälkeen tulee tajuihinsa, sanotaan: *ἔς φρένα θυμὸς ἀγέροθη* 'tuli tuntoihinsa hän jälleen', kuten Otto Manninen kääntää (Odysseia V : 458; XXIV: 349). Konkreettisemmin voidaan sama asia sanoa: 'hänen (linnunhahmoinen) sielunsa palasi vaellusretkeltään takaisin hänen ruumiiseensa'. Aivan samanlaisessa funktiossa on Lönnrotin sanakirjan lisävihon sanonta »juoppo meni itsettömäksi», minkä merkitys on 'juoppo meni tajuttomaksi', siis hänen sielunsa poistui, pakeni, hän meni sieluttomaksi. ASTRID REPONEN on Vermlannin suomalaisten keskuudesta merkinnyt muistiin sanonnat »se mäin ihettömäks», »kun se

¹ ERNST ARBMAN Zur primitiven Seelenvorstellung mit besonderer Rücksicht auf Indien. *Le monde oriental* 1926, 185, 211.

² FOLKE STRÖM Den döendes makt och Odin i trädet. Göteborgs Högskolan Årskrift L III (Göteborg 1947), 39. — Arbman huomauttaa, että 'Ichseele' -käsite on tuttu miltei kaikille kansoille: (Arbman mts. 170).

ol' ihettömänä se ei ikään toimittanna (= puhua, kertoa) mitään.»¹ Eräänlaiseen sieluttomuuden tilaan ihminen joutuu myös kaatumataudin kohtauksessa, ja tästä syystä kaatumatauti on vepsäksi *išhīne*, mordvaksi *eš-orma*, *eš-urma* 'itsetauti, tajuttomaksi meno'. *Itse*, joka näissä yhteyksissä poistuu ihmisestä, on siis hänen 'tajuava minänsä', todella hänen 'itsensä', 'hän itse'. Kreikkalaisen *thymoksen* ruumiista-poistumista käsitellessään Arbman huomauttaa: »*Thymos* käsitetään tässä selvästi konkreettiseksi.»²

Onko *ihviriekko* -sanana *itsellä* nykyisessä yhteydessään tarkoitettu varsin kehittyneen ajattelun piiriin kuuluvaa »itse-sielua», »minä-sielua» — siis tuota henkisten kykyjen keskusta — on aineiston niukkuuden vuoksi vaikeasti ratkaistava kysymys, mutta tuskinpa vain. *Itse*, joka obinugrilaisella taholla liikkuu elävän ihmisen ruumiin ulkopuolisena hahmona tai kuolleenkin haamuna, joka voi näyttäytyä myyttillisenä kettuna tai lintuna, seuraa suomalaista vaeltajaa »riekkona» (merkitsipä sana sitten suorastaan metsäkanaa tai vain liekkiön tapaan nopealiikkeistä olentoa) pimeällä metsätiellä häntä säikyellen ja kuuluu rauhattomalle vainajalle; se on erikoistunut merkitsemään Pohjoismaissa dominanttia, suvun huolenpidosta osattomaksi jääneen surmatun lapsen kummittelevaa irtonais-sielua. Tuon lapsen ruumis on hautaamaton, ja linnunhahmoinen sielu ei ole päässyt Tuonelan tuville, vaan viipyy ruumiin lähettyvillä. Eri alueilla Suomessa sitä nimitetään myös milloin *liekkiöksi*, milloin *äpäräksi*, *mäkäräksi*, *rääkyjäiseksi*, *uloskannetuksi* tai *heitoksi*. Minkä kehityksen tietä varsin konkreettiseksi käsitettyä hahmosielua merkitsevä substantiivi *itse* on päätynyt refleksiivipronominiksi, ei kuulu tässä selvitettäväksi; tietoja vastaavasta kehityksestä on myös muilla kansoilla.³

MARTTI HAAVIO

¹ ASTRID REPONEN Merkitysoipillisia huomioita Värmlannin Suomesta. Virittäjä 1931, 436.

² ARBMAN mts. 178.

³ Ks. esim. HAKULINEN SKRK II 288.